

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

УДК 342.533(497.11)“1991/1993“:316.344

Српска политичка мисао
број 4/2013.
год. 20. vol. 42.
стр. 145-164.

Оригинални
научни рад

Милан Јовановић

Факултет политичких наука, Београд

СТРУКТУРНА ДИНАМИКА НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ 1991-1993. ГОДИНЕ

Сажетак

Чланак анализира промене у страначкој и социјалној структури првог вишестраначког сазива Народне скупштине. Он је методолошки оквир у којем ће се спровести лонгитудинално истраживање структурне динамике српског парламента од почетка редемократизације до данас. Анализа страначког система и социјалне структуре посматра се у контексту промена политичке елите у Србији у распону од преко две деценије. Први сазив Народне скупштине у периоду 1991-1993. године наговестио је тектонске промене у партијском систему и структури политичких елита. Укидањем монопартизма веома брзо се фрагментисала вишестраначка сцена Србије. На првим вишестраначким изборима учествовало је 44 политичке странке од 53 колико је било основано. Кроз Народну скупштину у том периоду прошло је укупно 17 странака. Већински изборни систем обезбедио је останак на власти реформисаним старим комунистичким елитама. Нове политичке елите, политички и програмски утемељене на антикомунизму и либералном моделу демократије и економије биле су изразито подпредстављене у Народној скупштини. Социодемографске карактеристике посланика у првом сазиву показују радикалан раскид са дотадашњом делегат-

ском праксом. Из скупштинских клупа нестали су индустријски и административни радници, сељаци и припадници комунистичке номенклатуре који су доминирали у делегатским скупштинама, али и млади и жене који су такође у великом броју били репрезентовани у делегатским парламентима. Национални састав прве легислатуре наговештава процес етничке хомогенизације : 80% посланика по националном опредељењу изјашњавали су се као Срби што не одговара структури становништва у којој су Срби чинили нешто више од 65% становништва. Бојкот избора од стране Албанаца на Косову и Метохији основни је узрок слабијој заступљености ове националне мањине. Мађари и Муслимани имали су број посланика који је био у складу са њиховим уделом у укупном становништву. Међу посланицима су доминирали појединци у средњој животној доби од 41 до 50 година. Посланик је имао просечно око 45 година. Млади су били изразито подпредстављени, чинили су свега 2% у укупном броју посланика. Исто важи и за посланике у старијој добној скупини од 51 до 60 година којих је било 4,4%. Образовни ниво посланика био је знатно изнад структуре становништва: чак 82% посланика имали су факултетско образовање, а њих 16% и највише академске титуле. Број жена је био поражавајући. Са 23% колико их је било у делегатским скупштинама, њихов број је пао на свега 2%. Четири жене седиле су у посланичком клубу социјалиста. То је наговестило потребу институционалних интервенција у изборни систем како би се обезбедила њихова боља заступљеност.

Кључне речи: Страначки систем, социјална структура, политичка елита, националност, пол, доб и степен образовања посланика

Унутрашња организација, партијски састав и социодемографске карактеристике, три су аспекта на која су усмерена истраживања структурне динамике представничких тела. Студије које истражују организациону структуру парламента су најбројне и претежно засноване на правном и политиколошком приступу. Парламентарни страначки систем углавном је предмет истраживања политичке социологије и политикологије и научна литература која се бави овим аспектом, по обиму незнатно заостаје за претходном. Научно интересовање за социјалну структуру парламента је знатно слабије па је и број радова који се баве овим аспектом парламента најмањи, и тек у последње време добија на важности.

Друштвене науке у Србији не мењају ову општу слику истраживања структурне динамике парламента. Број студија посвећен организацији нашег централног представничког тела је скроман

и углавном из угла парламентарног права. Иста оцена важи и за истраживања страначког састава Народне скупштине, ситуирана првенствено у политиколошко поље. Социјална структура нашег парламента остала је готово неистражена. Интересовање истраживача за социодемографске карактеристике народних посланика углавном је спорадично, парцијално и у контексту динамике парламентарног страначког система. Простор овог текста нећемо трошити на узроке таквог стања. Искористићемо га за објашњавање разлога зашто су такве студије значајне и потребне.

Овај рад је прилог и подршка пледоајеу за лонгитудинални истраживачки пројекат о парламентарним елитама од реконституисања демократије у Србији. У том контексту анализираћемо првенствено динамику социјалне структуре али и структуре страначког система у свих девет легислатура Народне скупштине. Анализу започињемо првим сазивом Народне скупштине, по много чему специфичном. На самом почетку изнећемо неколико методолошких напомена важних за правилно тумачење података. Прво, сви подаци о социодемографским карактеристикама легислатуре која се анализира добијени су од званичних стручних служби Народне скупштине. Друго, у сваком сазиву кроз скупштинске клупе прошло је више посланика од званично уставом утврђеног броја народних посланика (250) зато што је многим посланицима мандат скраћен из различитих разлога и тај број варира од сазива до сазива, па ћемо зато пратити социјални састав посланика на почетку мандата, онај који је сео у скупштинске клупе на конститутивној седници. Треће, анализа социјалне структуре концентрисаће се само на националу опредељеност, доб, ниво образовања и пол, јер за то постоје релевантни потпуни и упоредиви подаци. Четврто, структура страначког система анализираће број странака, ванпарламентарно позиционирање странака и праксу страначких пребега.

1. ПАРЛАМЕНТ И ПОЛИТИЧКЕ ЕЛИТЕ

Парламенти су институционални синоними за народно представништво и учешће у политици. Зависно од политичког система, они су различито организовани, са различитом структуром, начином рада и овлашћењима у вршењу представничке, законодавне, изборне, саветодавне и контролне функције. Управо прва и најопштија парламентарна функција, функција репрезентације важна је за анализу њихове социјалне структуре посебно у друштвима која су кренула у процес редемократизације, а случај који анализира-

мо спада у ту категорију. Репрезентативна улога парламента је под знаком питања из бар два разлога. Први се огледа у чињеници да социјална структура парламента значајно одудара од социјалне структуре друштва која репрезентују, а други у посредујућој улози политичких странака за које није са сигурношћу лако утврдити интересе којих слојева у друштву артикулишу и заступају (Ilišin, 2001:43).

Раскид са комунистичким системом генерално је праћен лаицизираним, популистичким и егалитарним представама о владавини народа за коју је круцијални моменат конституисање демократских изборних процедура. Међутим, ретки су истраживачи који су концепт политичке репрезентације третирали као модел «статистичко представничке демократије» у којем су сви људи једнако способни за бављење јавним пословима те да је за демократију потребан само институционални и процедурални дизајн који ће обезбедити сразмерну заступљеност свих друштвених слојева како би парламент био «репрезентативни узорак народних размишљања» (Burnheim, 1989:9). Ставови да је «сваки човек једнако вредан као и други» давно су оповргнути у расправама које су потенцирале да демократија преко институција мора укоренивати уверење да «према свако има право на некакав утицај, бољи и мудрији људи то право имају више од других» шта више да је посебно важно «да бирачи за своје представнике бирају људе мудрије од себе и пристају да се њима влада у складу са том вишом мудрошћу» (Mill, 1989: 101, 127).

Дакле, савремени концепт представничке демократије почива на владавини мањине коју већина бира и контролише. «Елите су способне и одговорне мањине... одговорне за остваривање најважнијих друштвених циљева и одржавање друштвеног поретка» (Keller, 1963:4). У томе се огледа и амбивалентна позиција парламентарних елита у демократији: оне су несразмерно мале у односу на тело, бирачки популус, које им даје легитимитет, и у односу на моћ која им конституционално припада. Генерално, оне су производ процеса номинације у странкама који се тестира и потврђује или оповргава у процесу гласања. Развијеност страначког система, нормативни услови кандидовања, политичка традиција, тип изборног система, фактори су који директно детерминишу улазак у парламентарну елиту. Они не ретко могу бити тако обликовани да тај процес буде мање или више прикривена самопромоција и саморепродукција страначких елита. Законски услови који омогућују странкама да доминирају, често и да имају монопол у фази номинације кандидата за представнике; флуидни критеријуми номинације

утврђени страначким документима, често нетранспарентни и страначким члановима; крајње ексклузивна позиција и централизована селекција, огољено показују како тај механизам функционише под контролом страначког лидера и најужег страначког руководства.

Упоредни емпиријски подаци такође оспоравају мишљења и представе о парламентима као репрезентативним сликама “друштва у малом”. Довољно је навести да у њима изразито доминирају мушкарци средње доби да би се схватило да је парламент пре слика у искривљеном огледалу које репрезентовање појединих слојева друштва „увећава“ а друге „умањује“, па да се став о “идеалној” репрезентацији оповргне (Silk, 1987; Norton, 1990.) Томе треба додати такође емпиријски верификован став да инсистирање на социјалној репрезентативности парламента, може појачати његову институционалну импотентност оптерећујући га великим бројем појединаца-представника недовољно способним за вршење парламентарних послова (Hague, Harop, Breslin 1998:190). Демократија није нашла решење за ова два проблема. Парламент као слику нације у малом могу обезбедити само системи квота, а они отварају низ проблема у одабиру изборног система и поштовању темељног демократског начела један човек, један глас. Искуства делегатског система у социјалистичкој Југославији о томе најречитије сведоче: скупштине на свим нивоима тада су имале статистички непрекорно сагласну социјалну структуру са социјално-демографским карактеристикама друштва, али тај идеал је више користио као параван за мањак демократског легитимитета, него што је представљао фактор који је утицао на рад и одлучивање делегатских скупштина.

Истраживачи су давно детектовали улогу парламента као институције регрутације, промоције и тренирања политичке елите. Тако дебатни парламенти по правилу имају улогу платформе за прелазак у егзекутиву, док су у системима са радним карактеристикама парламената функције у извршној власти изгледније за појединце из државне управе него за посланике. Отворен за медије и под сталном паском јавности парламент је идеална арена за исказивање индивидуалних карактеристика и амбиција за политичком промоцијом и зато парламентарне полемике све више личе на “континуиране изборне дебате” (Hague, Harop, Breslin 1998:191).

У свету је расправа о политичким елитама далеко интензивнија него у нашој политикологији. У теоријским приступима доминирају теорије циркулације и теорије репродукције са променљивим потврдама и оспоравањима емпиријске природе у зависности од истраживања до истраживања (Botomog, 2008). Истраживачи се слажу да су транзиционе политичке елите регрутоване из комуни-

стичке номенклатуре, професионалних управљача, опонената разне провинијенције и појединаца из различитих професија који су у јавности стекли углед и моћ. На том резултату конципирају се упоредне анализе политичке културе и капацитети старе и нове политичке елите за покретање или спречавање процеса демократизације, модернизације и међународне интеграције. Фрагментираност истраживања, институционална разноликост, неуједначеност процеса консолидације релативизују истраживачке налазе и отежавају израду теоријских модела типологизације који би издржали емпиријску проверу. Управо зато су потребна лонгитудинална истраживања парламентарних елита.

Простор нам не дозвољава да се детаљније бавимо теоријама елита, терминолошким споровима и расправама. За сврху овог рада довољно је да констатујемо да су парламентарне елите сегмент политичких елита, онај који поседује моћ доношења општеобавезујућих одлука за целу политичку заједницу и да ту позицију стичу на основу изборног успеха кроз изборну утакмицу у којима су главни селектори политичке странке. У демократијама странке су те које имају полуге за обликовање социјалне структуре парламента. Процесима кандидовања оне могу де/фаворизовати поједине социјалне групе у складу са својим идеолошким оријентацијама и програмским начелима. Под императивом освајања што већег броја гласова у изборној утакмици, та могућност се веома често потискује или деформише, а странке покушавају да се допадне што ширем кругу гласача. Дода ли се томе ригорозна страначка контрола представника лако се може уочити да репрезентација појединих слојева не значи и представљање њихових интереса, још чешће вођење политике и доношење одлука у складу са њиховим ставовима и очекивањима.

Степен образовања, занимање, пол, доб, националност, верска припадност; да ли долазе из руралних или урбаних делова, развијених или неразвијених; каквог су имовинског стања; из којих социјалних слојева потичу; имају ли искуства у раду политичких институција; како су позиционирани у страначкој номенклатури, неспорно су социдемографске карактеристике које обликују структурну динамику парламента. Први ниво на којем се то очитује јесте номинација у оквиру страначких структура: која социодемографска обележја су пожељна за номинацију кандидата. Други ниво такође се тиче странака, њихове идеолошке и програмске утемељености: да ли социјална структура кандидата и посланика одговара програмској оријентацији, односно социјалној структури слојева чије интересе претендују да представљају и чију подршку

у изборној утакмици очекују. Трећи ниво се тиче парламента: да ли социодемографски састав показује да у представничком телу седе најобразованији, најiskusнији и најобдаренији за јавне послове, једноставније да ли се ради о елити по карактеристикама које поседују или по позицији у политичком животу. Четврти ниво тиче се њиховог постпарламентарног позиционирања: да ли теже реелекцији, враћају су у професију, прелазе у јавну управу и егзекутиву или каријеру настављају у другим сферама. Све су то индикатори којима можемо пратити регрутацију, селекцију и напредовање народних посланика као сегмента политичких елита.

2. ИНСТИТУЦИОНАЛНИ И ПОЛИТИЧКИ КОНТЕКСТ

Контекстуални фактори нужни су за разумевање структурне динамике. Груписали смо их у две групе: политичке и институционалне. Први су разуђенији, разноврснији и променљивији. Други су сконцентрисани на разматрање услова и резултата промене институционалног дизајна, оквира и процедура политичких процеса.

Политички контекст генерално је детерминисан неуспелим процесима реформе прво кохезивног фактора, владајуће комунистичке странке, а затим и политичког система. Систем социјалистичког самоуправљања у привреди и етнички конципирани федерализам произвели су аутаркију и кризу у економији. Промене у окружењу - слом социјалистичких режима и почетак процеса транзиције ка демократији; измена геополитичке структуре и нестанак биполарне равнотеже; трансформација Европске заједнице у унију са тенденцијом централизације; убрзане промене на глобалном тржишту, најмаркантнији су процеси који су обликовали политички контекст. Владајуће комунистичке елите нису разумеле далекосежност процеса условљених наведеним контекстуалним приликама. Још је важније што систем није био оспособљен да препозна импulsе, покрене реформе и формулише алтернативе и одржива и ефикасна решења. Одговор комунистичких елита на промене је био парцијалан и дисонантан, а систем, уставно и политички навикнут на консензус, нашао се у зачараном кругу. Вишедеценијска аутаркија реанимирала је национализме и створиле тле за сецесионизам федералних јединица. Политичка плурализација отпочела је управо на ове две парадигме као програмске окоснице новонастајућих странака. У Србији је тај контекст додатно појачан због

полуфедерализоване структуре и позиција аутономних покрајина. Како реформисати федералну заједницу и како уредити нормативни оквир за промене, осе су око којих се формирао први страначки расцеп у политичком пољу.

Владајуће комунистичке елите после неуспелих покушаја да спрече распад партије на федералном нивоу, убрзано су извеле трансформацију Савеза комуниста Србије у Социјалистичку партију Србије. Спајањем са организацијом Социјалистичког савеза радног народа спречено је евентуално формирање ривалске странке из крила етатистичке структуре и истовремено сачувана организација, имовина, финансијска средства и кадрови. Идеолошко и програмско профилисање извршено је померањем ка центру политичког спектра уз задржавање идеолошког сидра оличеног у друштвеној својини не као доминантног него равноправног својинског облика, мешовитој привреди и дефинисању савезне државе као функционалне федерације а Србије као унитарне државе. Та трансформација комуниста у социјалисте сачувала је језгро чланства и потенцијалних гласача, али и придобила знатан број нових чланова и следбеника, првенствено због харизме њеног лидера Слободана Милошевића. Социјалисти су спремни чекали вишестраначке изборе. Формирање опозиционих странака било је успорено актима власти која је оклевала да одлучније спроведе реформе и створи услове за слободу јавне речи, право на окупљање, слободу медија и политичког удруживања. Новоосноване странке програмски су се листом профилисале као антикомунистичке, покривајући десни спектар политичке сцене од конзервативаца до националиста. Окупљене око група интелектуалаца из универзитетских и уметничких кругова, без мреже одбора, чланства, обучених активиста, материјалних претпоставки за политичку акцију, међусобно супротстављене, фрагментирајући ионако разуђену политичку сцену и опозиционо бирачко тело, оне су живеле у уверењу да је потребно само да се десе избори да би се трансформисани комунисти скинули са власти.

Управо зато нису имали снагу да приволе владајуће елите да учествују у формулисању новог устава и изборног закона. Транзиција је отпочела доношењем устава и изборног закона које је усвојила делегатска, једностраначка скупштина. Искључивање опозиције из формулисања темељних норми на којима се конституише политичка заједница и припремању конститутивних избора била је генетска грешка у политици. На тој подлози формиран је расцеп који са мањим и већим интензитетом траје и данас.

Институционални контекст оптерећен је претходним процесима. Првенствено је критикован дизајн организације власти

и то у оба аспекта. Истицано је да у хоризонталној организацији власти председник републике, непосредним избором и овлашћењима, угрожава принцип поделе власти и да ће уставно пројектовани парламентарни систем функционисати као полупредседнички систем. Задржавањем функције председника странке која има парламентарну већину председник републике контролише владу и парламент без одговорности. Опозиција је тврдила да ће такав институционални оквир развити ауторитарне, а не демократске тенденције. Други аспект критике усмерен је на изборни систем. Наиме све опозиционе странке захтевале су пропорционални изборни систем, а реформисани комунисти пледирали су за већински изборни модел. Опозиционе странке су тврдиле да је пропорционални моде праведнији и функционалнији у етнички и политички подељеном друштву, те да ће већински принцип сузити простор за демократију и редуковати је на двостраначки систем. Социјалисти су тврдили да је већински изборни систем логично решење после вишедеценијског делегатског система зато што грађани знају кога бирају.

Политички и институционални фактори обликовали су контекстуално поље и представљали осу политичких расцепа који су детерминисали понашање и опредељивање бирача, с једне стране, и понашање старих и нових елита са друге стране. И једни и други су се нашли у новим улогама и свесни чињенице да први вишестраначки избори имају карактер конститутивног фактора који ће у дужем периоду обликовати позиционирање на политичкој сцени. Старе елите су пледирале да су оне носиоци реформи које обезбеђују стабилност и избегавање ризика од наглих промена које је наметала транзиција ка демократији и тржишној економији, те да ће трансформисана позиција произвести наставак владавине. Нове елите, веровале су да је сам почетак реформи довољан за детронизацију комунистичких структура и да ће се чином избора позиционирати у власти. Видећемо како су и једни и други своју политичку агенду приказали бирачима кроз структуру изабраних.

3. СТРАНАЧКА И СОЦИЈАЛНА ДИНАМИКА ПРВЕ ВИШЕСТРАНАЧКЕ СКУПШТИНЕ

Готово петдеценијска историја социјалистичког поретка формирала је специфичну социјалну структуру. Доминација државног и друштвеног власништва „претворила је наше друштво у друштво намештеника“ (Пеган, 1991: 232). Актима експропријације и национализације није само уништена класа предузетника, него разорен и грађански слој и пролетаризован слој сељака. Масовни

слој службеника и радника, а том слоју су припадали и интелектуалци, представљао је најбројнију армију у бирачкој популацији. Самосталне професије - занатлије, уметници, адвокати, књижевници.., биле су у мањини, на маргини, под сталним идеолошким неповерењем „па и демонстрирања моћи авангарде, пресије и репресалија“ – нису представљале значајан део бирачког тела (Regan, 1991:233).

Из оваквог социјалног миљеа требало је номинovati кандидате. Додатни проблем странкама представљао је двокружни модел већинског изборног система са изразитом персонализацијом избора која се није могла ублажити ни доминацијом лидера и страначког вођства у кампањама. Како у номенклатури наћи поуздане кандидате са одликама које ће осигурати подршку бирача и довољно веште да се у изборној арени представе као најбољи и наметну већини. Ове дилеме странке су разрешиле готово на идентичан начин. Нису посегле за кандидовањем радника и службеника него интелектуалаца: „стручњацима економског, правничког, техничког профила, па ...лекарима, уметницима, људима са највишим звањима на универзитетима“. Стручност и ниво образовања доминантан је критеријум којим су се руководили изборни штабови у номинацији кандидата. На 250 посланичких места претендовало је 1700 кандидата, просечно скоро 7 кандидата за један мандат. Од тог броја 1273 (75%) кандидата имало је факултетску диплому, а 8,5% у том корпусу имало је академске титуле магистара и доктора наука и академске каријере на факултетима и институтима. У овој категорији доминирали су лекари око 18%, инжењери 16%, правници 13%, наставници 12%, економисти 10% итд. Владајући СПС је за посланике номиновао 86,8% кандидата са највишим степеном образовања, ДС чак 89,2%, СПО 85,6%, а групе грађана, које су предложиле четвртину укупног броја кандидата (439,) 73,5%. (Regan, 1991:236-7).

На кандидатским листама доминирали су кандидати у добним скупинама од 41 до 50 и 51 до 60 година (852) чинећи 55% кандидованих. Са 411 кандидата у добној скупини од 31 до 40 година, они су чинили 75% кандидованих. Младих до 30 година и старијих од 60 година било изразито мање : првих 7,6%, а других 6,1% и тиме је потврђена тенденција подпредстављености ових добних скупина из различитих разлога. Првих због незаинтересованости за политику, а других због различитих здравствених проблема. Међу кандидованим било је свега 5% жена (84) и тај број је наговештавао слабу заступљеност жена у првој вишестраначкој скупштини.

3.1. Страначки систем у првом сазиву Народне скупштине

Плурализација у Србији са веома либералним условима политичког организовања условила је врло брзо експанзију страначког система. У регистар политичких странака на дан расписивања избора 9. децембра 1990. године било је уписано 56 политичких странака. Чак 53 су учествовале на изборима: 44 су самостално истакле кандидате у некој од 250 изборних јединица, а девет других странака је имало коалиционе кандидате. Изразито велики број кандидата (у чак 165 изборних јединица на посланичко место је претендовало од пет до 15 кандидата); одсуство коалиционих наступа и већински изборни модел упућивао је на велику дисперзију гласова, незнање за деловање у таквом изборном моделу и нереалне процене страначких изборних штабова (Јовановић, 1997: 137-140).

Табела 1. Странке по броју посланика у Народной скупштини 1991-1993. године

Бр.	Назив странке	Број по-сла-ника	По-сла-ника %
1	Социјалистичка партија Србија	194	77.60
2	Српски покрет обнове	18	7.20
3	Демократска заједница Војвођанских Мађара	8	3.20
4	Групе грађана	8	3.20
5	Демократска странка	7	2.80
6	Странка демократске акције	3	1.20
7	Савез реформских снага Југославије-Војводине	2	0.80
8	Странка савеза сељака Србије	2	0.80
9	Демократска реформска странка Муслимана	1	0.40
10	Демократски савез Хрвата Војводине	1	0.40
11	Народна странка	1	0.40
12	Народна сељачка странка	1	0.40
13	Партија за демократско деловање	1	0.40
14	Српска демократска странка	1	0.40
15	Странка југословена	1	0.40
16	Удружење за југословенску демократску иницијативу	1	0.40
	Укупно	250	100

Извор: Народна скупштина Републике Србије према изјавама посланика.

Већински систем потврдио је своју основну одлику - фабриковање већине. Са 46,08% гласова у првом кругу СПС је освојила 77,6% посланичких места. После другог круга избора социјалисти су контролисали готово 4/5 места у Народној скупштини. Они су били изразито надпредстављени. Разлика у релативном броју гласова и мандата за СПС била је +31,52%, а за главног опозиционог ривала СПО – 8,18%, што најбоље сведочи о подпредстављености опозиције.

Парламентарни статус обезбедило је чак 15 странака. Свака трећа странка која је учествовала на изборима и свака четврта уписана у регистар, имале су посланике у Народној скупштини. Није се обистинило страховање опозиције и очекивање власти о двостраначком систему. Подељеност у друштву пренела се у централно представничко тело. Међутим ни комотна парламентарна већина није обезбедила стабилност владе и хомогеност владајуће странке. До краја мандата СПС је напустило десетак посланика, основало посебну странку и најавили снажну динамику парламентарног страначког система у наредним сазивима.

До краја мандата прве легислатуре, 22. децембра 1992. године када су расписани превремени избори, промењена су свега три посланика, али је и то било довољно да нова странка стекне парламентарни статус. Допунски избори за народног посланика у Изборној јединици 10, Раковица I, одржани су 16. и 30. јуна 1991. године, због смрти народног посланика Миодрага Булатовића посланика СПС. За народног посланика изабран је др Војислав Шешел, кога је предложила Српска радикална странка (Сл. Гласник РС 24/92). Допунски избори за народне посланике у изборним јединицама: број 237 – Гњилане и Витина и број 240 – Липљан и Приштина, одржани су 31. маја и 14. јуна 1992. године, због смрти народних посланика Живка Столића и Душана Булајића. За народног посланика у Изборној јединици 237 изабран је Веско Пирић, кога је предложила Социјалистичка партија Србије, а за народног посланика у Изборној јединици 240 изабран је Бранислав Петровић, кога је предложила група грађана. (Сл. Гласник РС 40/92).

3.2. Националност, степен образовања, доб и пол посланика

У првом вишестраначком сазиву Народне скупштине скоро 80% посланика изјаснили су се као Срби. Тек сваки пети посланик припадао је некој другој националној скупуни. Састав прве легислатуре посматран по националној припадности упадљиво одудара од демографских пописа и процена о етничкој структури становништва Србије 1991. године. Према демографским класи-

фикацијма Србија је била у категорији држава са вишом хетерогеношћу. Према попису становништва у години расписивања избора Срби су чинили 65,8% становништва Србије, а више од трећине становника припадало је некој од бројних националних заједница. Основни разлог подпредстављености националних мањина је бојкот избора од стране Албанаца на Косову и Метохији. Према проценама демографа они су чинили око 17,12% становника Републике (Петровић, 1992:10). Да су учествовали на изборима за 33 народна посланика колико је било изборних јединица на Космету, Албанци би имали најмање 25 мандата, чинили би десетину посланика и тиме значајно изменили национални састав Народне скупштине.

Табела 2. Посланици у Народној скупштини 1991-1993. године по странкама и националној припадности

Бр.	Странка	Албанци	Југословени	Мађари	Муслимани	Румуни	Словаци	Срби	Хрвати	Црногорци	Неопредељени	Укупно
1	СПС	5	3	2	1			162		13	8	194
2	СПО							18				18
3	ГГ						1	7				8
4	ДЗВМ			8								8
5	ДС							7				7
6	СДА				3							3
7	СРСЈВ							1		1		2
8	СССС							2				2
9	ДРСМ				1							1
10	ДСХВ								1			1
11	НС							1				1
12	НСС					1						1
13	ПДД	1										1
14	СДС							1				1
15	СЈ			1								1
16	УЈДИ			1								1
	Total	6	3	12	5	1	1	199	1	14	8	250
	%	2.4	1.2	4.8	2	0.4	0.4	79.6	0.4	5.6	3.2	100

Церимандеринг као разлог мањег броја посланика из реда националних мањина нема емпиријску потврду. То се најбоље ви-

ди из представљености Мађара и Муслимана, две најбројније националне скупине. Као Мађар изјаснило се скоро 5% народних посланика, а према попису ова национална мањина учествовала је са 3,5% у укупном становништву Србије. Слично је и са Муслиманима: 2% народних посланика изјаснило се да припада овој националној мањини, а Муслимани су према попису у укупном становништву били заступљени са 2,52%. И Албанци који живе у општинама на југу Србије имали су око 2% народних посланика, а према попису, на територији ван Косова и Метохије они су чинили око 1% становништва. Црногорци који су према попису учествовали са 1,41% у укупном становништву Србије били су надпредстављени: више од 5,6% посланика изјаснило се као припадник овог народа. Националну структуру централног представничког тела у првом сазиву обогатили су представници Хрвата, Словака, Румуна и Југословена. Осим Хрвата који су у укупном становништву Србије били заступљени са 1,08%, сви остали учествовали су у укупном становништву испод тог броја. Али зато из реда Рома који су чинили 1,42% становништва Србије није било народних посланика. Овај сазив интересантан је и по броју посланика, око 3%, који су искористили своје право да се не изјасне о националној припадности и сви су били изабрани са кандидационих листа СПС.

Посматрано по странкама упадљиво је да је само СПС у свом посланичком клубу сачувала етничку хетерогеност: имала је посланике (32) који су били припадници пет других националних заједница поред доминантног народа. СПО, ДС имали су српски хомоген посланички састав. Релативно мали број посланика који су се изјашњавали као Југословени, иако је у саставу становништва ова група чинила 3,31%, говори о појачаним процесима хомогенизације на националној основи што ће бити израженије у наредним легислатурама.

Већ је доминација кандидата са факултетском дипломом и академским звањима наговештавала да ће и посланички састав Народне скупштине по образовној структури драстично одударати од образовне структуре становништва. Та претпоставка се показала тачном. Чак 82,60% посланичког састава имало је факултетско образовање, а у том скупу је 16% имало и магистратуру или докторат. Свега три посланика формално образовање су завршили у основној школи, 4,40% посланика имало је средње образовање а приближно сваки десети посланик имао је завршену вишу стручну спрему. Диверзификованост по степену образовања и страначкој припадности није интересантна за анализу зато што су све странке осим СПС освојиле мало мандата.

Табела 3. Посланици у Народној скупштини 1991-1993. године по странкама и степену образовања

Бр.	Странка	ОШ	ССС	ВШС	ВСС	МР	ДР	Не-по-знато	Укупно
1	СПС		9	23	133	8	20	1	194
2	СПО		1	2	12	2	1		18
3	ГГ	1	1		4		2		8
4	ДЗВМ			1	4		3		8
5	ДС				5	1	1		7
6	СДА				3				3
7	СРСЈВ				1		1		2
8	СССС	2							2
9	ДРСМ				1				1
10	ДСХВ				1				1
11	НС				1				1
12	НСС				1				1
13	ПДД				1				1
14	СДС				1				1
15	СЈ				1				1
16	УЈДИ						1		1
	Укупно	3	11	26	169	11	29	1	250
	%	1.20	4.40	10.40	67.60	4.40	11.60	0.40	100.00

Извор: Народна скупштина Република Србије

Релативно посматрано Савез сељачких странака има најбољу образовну структуру посланика. Оба посланика ове странке имала су завршену основну школу. Све остале странке које су освојиле по један мандат имале су посланике са факултетском дипломом, а оне са нешто више посланика и са академским титулама. Једина диверзификованост посланика по степену образовања уочљива је код посланика СПС и ДЗВМ.

Социјална структура по критеријуму степена образовања драстично је одступала од последњег сазива делегатске скупштине. У последњем делегатском сазиву српског парламента седело је упола мање представника са високом стручном спремом (42,6%) у односу на прву вишестраначку, непосредно бирану Народну скупштину. Петину делегата (22%) чинили су квалификовани радници, а делегати са средњом и вишом стручном спремом имали су 35%

места. Промене у представљању социјалне структуре у делегатским и првој вишестраначкој скупштини још је изразитији ако се посланици анализирају по занимању. Међу делегатима последњег сазива доминирали су припадници номенклатуре - руководиоци и функционери (33,5%), радници у индустрији и услугама (21,5%), административни радници (9,4%) и сељаци (8,8%) (Статистички годишњак СР Србије, 1988:34-5). Насупрот томе, међу народним посланицима првог сазива Народне скупштине седело је свега пет (од 64 кандидована) радника и три (од 92 кандидована) сељака (Regan, 1991:243).

Табела 4. Посланици у Народној скупштини 1991-1993. године по странкама и животној доби

Бр.	Странка	Животна доба						Непо-знаго	Укупно	Најмлађи	Најстарији	Просек
		До 30	31-40	41-50	51-60	61-70	71 и више					
1	СПС	3	44	75	58	8		6	194	29	68	45.38
2	СПО	1	3	10	3	1			18	30	63	44.00
3	ГГ		2	3	3				8	38	58	46.38
4	ДЗВМ		1	2	4	1			8	36	61	50.38
5	ДС	1	1	2	2	1			7	25	62	47.86
6	СДА		2	1					3	37	44	40.33
7	СРСЈВ		1	1					2	35	50	42.50
8	СССС		1		1				2	37	52	44.50
9	ДРСМ			1					1	42	42	42.00
10	ДСХВ				1				1	58	58	58.00
11	НС		1						1	33	33	33.00
12	НСС			1					1	45	45	45.00
13	ПДД		1						1	55	55	55.00
14	СДС		1						1	37	37	37.00
15	СЈЈ			1					1	44	44	44.00
16	УЈДИ				1				1	51	51	51.00
	Укупно	5	58	97	73	11	0	6	250			45.38
	%	2.0	23.2	38.8	29.2	4.4	0	2.4	100			

Извор: Народна скупштина Република Србије

Први сазив Народне скупштине посматран по животној доби посланика показује карактеристике које су истраживачи социјалне

структуре давно констатовали: у парламентима доминирају појединци у средњем животном добу, а млади и стари су изразито представљени. Млађих од 30 година било је свега 2%. У односу на последњу делегатску скупштину то је изразито мало: до 20 година старости у делегатској скупштини седело је чак 17,7% делегата. Интересантно је да је свега 4,4% посланика било у добној кохорти од 61 до 70 година што потврђује чињеницу о подпредстављености грађана из ове добне скупине. У посланичком сазиву доминирају појединци од 41 до 60 година старост. Они су чинили 67% укупног посланичког сазива. Најстарији посланик имао је 68, а најмлађи 29 година и обојица су долазили из редова СПС. Посланици у првом сазиву имали су просечно нешто више од 45 година. Просечно најстарији су били у посланичком клубу ДЗВМ, ДС, док су посланици СПО и СПС просечно имали мање година.

Полна структура је такође доживела драстичну промену. Са 23% колико су жене чиниле у саставу делегатских скупштине, њихов број је у првом сазиву драстично смањен на свега четири. Све су биле у посланичком клубу СПС. Прелазак на вишестраначку сцену и укидање делегатских критеријума кандидовања, показало се да делегатска пракса није променила свест о друштвеном ангажману као привилегији мушкараца. Поразан податак о заступљености жена у представничком телу после првих демократских избора био је сигнал за еманципаторске идеје, које ће се како ћемо видети у анализи осталих сазива, споро реализовати.

4. ЗАКЉУЧАК

Први сазив Народне скупштине конституисао је нестабилну структурну динамику и страначком систему и у социјалној структури представника. Он је наговестио политичке и економске промене које ће се одиграти у систему и позиционирао нови слој политичких елита. Парламентарни страначки систем показао је да већински систем може ублажити, али не и укинути фрагментацију у политичкој арени. Надпредстављеност СПС у парламенту није била сметња да се у националном парламенту позиционира низ других странака које ће обележити политичка дешавања у наредним деценијама. Већ први демократски избори нагостили су појаву страначких пребега и ванизборног парламентарног позиционирања: СПС је имала десетак дисидената у посланичким редовима који су формирали странку без посебног политичког успеха. Уједно опозиција је добила горку лекцију и схватила неопходност обједињеног изборног наступа, али не и политичког укрупњавања.

Промене у социјалној структури Народне скупштине у односу на делегатске сазиве имале су снагу тектонских померања у регрутацији политичке елите. Вишестраначки избори донели су доминацију посланика који су се изјашњавали као Срби, високообразовани, у средњој животној доби, мушкарци. Из скупштинских клупа нестали су индустријски радници, жене и млади који су доминирали делегатским сазивима. Ове промене су наговестиле промене у политичкој елити. Старе, комунистичке елите, успеле су да се трансформишу, покрену промене, сачувају већи део симпатизера и освоје нове. То је допринело делимичној регенерацији и задржавању хомогене власти у вишестраначком окружењу, али није било довољно за очување стабилности власти. Нове елите оличене у опозиционим страначким лидерима и посланицима, инсистирањем на потпуном дисконтинуитету са комунистичком прошлошћу и залагањем за концепт либералне представничке демократије постепено су се консолидовале и шириле утицај у бирачком телу.

Ти процеси подстаћи ће динамику страначке и социјалне структуре у наредним сазивима коју ћемо пратити упоредо по сазивима по анализираним и неким новим обележјима.

ЛИТЕРАТУРА

- Botomor, T. (2008). *Elite i društvo*, Novi Sad: Mediteran Publishing
- Burnheim, J. (1989). *Is Democracy Possible?*, Cambridge: Polity Press
- Hague, R., Harrop, M., Breslin, S. (2001). *Komparativna vladavina i politika*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti
- Pišin, V. (2007). Hrvatski Sabor 2003.: Obrasci političke regrutacije parlamentarne elite, *Politička misao*, XLIV, br. 4, str. 55-92
- Pišin, V. (2003). Hrvatski Sabor 2000.: strukturne značajka i promjene, *Politička misao*, Vol. XXXVIII, br. 2, str. 42-67
- Јовановић, М. (1997). *Изборни системи - избору у Србију 1990-1996. годишње*, Београд : Службени гласник РС и Институт за политике студије
- Keller, S. (1963). *Beyond the Ruling Class, Stratetigic Elites in Moder Society*, New York: Randon House
- Michels, R. (1990). *Sociologija partija u savremenoj demokraciji*, Zagreb: Informator
- Mill, J.S. (1989). *Izabrani politički spisi I i II*, Zagreb: Informator
- Norton, P. (1990). *Parliament in Western Europe*, London: Frank Cass
- Pajvančić, M. (2005). *Parlamentarno pravo*, Beograd: Konrad Adenauer Fondacija
- Phillips, A. (1995). *The Politics of Presence*, Oxford: Clarendon Press
- Pegan, S. (1991). Pluralizacija parlamenta – socijalni sastav Narodne skupštine Srbije, u zborniku: *Od izbornih rituala do slobodnih izbora*, Београд: Institut društvenih nauka

- Petrović, R. (1992). Nacionalni sastav stanovništva 1991, *Jugoslovenski pregled*, br. 1,
Silk, H. (1987). *How Parliaments Works*, London, New York: Longman

Milan Jovanovic

DYNAMICS OF STRUCTURE OF NATIONAL ASSEMBLY OF THE REPUBLIC OF SERBIA 1991-1993

Resume

The paper analyzes the changes in the party structure and the social structure of the first multiparty National Assembly. This paper represents a methodological framework in which a longitudinal study of structural dynamics of the Serbian parliament will be conducted, starting from the beginning of redemocratization to the present. The analysis of the party system and social structure is viewed in the context of changes in the political elite in Serbia over more than two decades. The first National Assembly in the period 1991-1993 signaled tectonic changes in the party system and the structure of the political elites. Abolition of one party system helped the quick fragmentation into the multi-party scene in Serbia. Out of 53 political parties which were founded, 44 participated in the first multi-party elections. At the time, a total of 17 parties have passed through the National Assembly. Majority electoral system made it possible for the reformed communist elite to stay in power. The new political elites, whose programmes were based on anti-communism and the liberal model of democracy and economy were extremely underrepresented in the National Assembly. Sociodemographic characteristics of MPs (members of parliament) in the first term show a radical departure from the former delegate practice. People who worked in industry and administration, farmers and members of the communist nomenclature, who used to dominate the delegate parliaments, now disappeared from the parliamentary seats. Also, the numbers of younger and female representatives were now decimated. The ethnic composition of the first legislature hints the process of ethnic homogenisation: when asked about their nationality, 80% of the delegates declared themselves as Serbs, which did not match the structure of the population in which the Serbs comprised little more than 65 % of the population. The boycott of the elections of the Albanians in Kosovo and Metohija was the main cause of a lesser representation of this ethnic minority. Hungarians and Muslims had the number of members that matched their share in the total population. The parliament was dominated by middle aged MPs (41-50 years old) and the average age

of the MPs was 45. The younger population was extremely underrepresented; they constituted only 2 % of the total number of deputies. The same is true for the members of the older age group (51-60 years old) who were represented by only 4.4% of MPs. The educational level of MPs was significantly above the population structure: 82% of members had college education, while 16 % held the highest academic degrees. The number of women was devastating. From 23% in the delegate parliament, their number fell to only 2%. Four women were in Socialist caucus. All this indicated the need for institutional intervention in the electoral system to ensure better representation of certain demographic groups.

Keywords: party system, social structure, political elite, nationality, gender, age and level of education of parliament members.

* Овај рад је примљен 18. октобра 2013. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 05. децембра 2013. године.